

Okultism, nõiakunst ja maagia

ILLUSTREERITUD AJALUGU

Christopher Dell

Inglise keelest tõlkinud Kaja Riikoja

VARRAK

SISUKORD

SISSEJUHATUS 7

I * MUISTNE MAAGIA 21

- Mesopotaamia maagia 26
- Astroloogia ja maagia 30
- Zarathuštra 37
- Muistsete egiptlaste maagia 38
- Amuletid ja talismanid 42
- Thot 47
- Maagia vanas testamendis 48
- Kuningas Saalomon 52
- Hiina muistne maagia 54
- Võlukepid ja -sauad 56

II * KREEKA JA ROOMA MAAGIA 61

- Maagia Vana-Kreekas 66
- Hekate 70
- Loitsud ja manasõnad 72
- Kirke 76
- Maagia muistses Roomas 78
- Sõrmkübaratrikk 82
- Kreeka maagilised papüürused 85
- Armunõidus 86
- Hermes Trismegistos 90
- Juudi müstitsism ja kabala 93
- Nõidus varajases kristluses 98

III * PÕHJAMAADE MAAGIA 103

- Keldi maagia 109
- Ennustamine 112
- Druiidid 116
- Nõiutud paigad 120
- Muinaspõhja ja germaani maagia 124
- Võluesemed 128
- Loitsud, ruunid ja *sigil'*id 132
- Merlin 136
- Arthuri legendid 139
- Morgan le Fay 142

IV * MAAGIA KESKAJAL 145

- Mikrokosmos ja makrokosmos 151
- Maagilised kujundid ja sümbolid 154
- Albert Suur 162
- Demonoloogia 164
- Nõidade tagakiusamine 169
- Loitsu- ehk nõiaraamatud 173
- Meditiin ja maagia 178
- Maagilised taimed 181
- Nicolas Flamel 186

V * MAAGIA RENESSANSIAJAL 189

Hermetism renessansiajal 195
Giovanni Pico della Mirandola 196
Artes Magicae 199
Teadus ja maagia 200
Giordano Bruno 202
Maagia renessansiaegses kirjanduses 204
Nostradamus 210
Nõidumine ja nõiajaht 212
Alkeemia 223
John Dee 236

VI * MAAGIA MAAILMAS 239

Šamanism 245
Põlisameeriklaste maagia 249
Voodoo ja *hoodoo* 252
Maagia Ladina-Ameerikas 259
Maagia Aafrikas 262
Maagia Kagu-Aasias 269
Maagia Kaug-Idas 275
Maagilised olevused 284

VII * VALGUSTUSAJASTU MAAGIA 289

Maagia ja ratsionalism 294
Rahvamaagia Euroopas 297
Elias Ashmole 301
Automaadid ja viirastuspildid 303
Joseph Pinetti 306
Roosiristlus 308
Vabamüürlus 314
Alessandro Cagliostro 319
Mesmerism 321
Maagia õukonnas 322

VIII * MAAGIA TAASSÜND 325

Gooti maagia 330
Spiritualism 335
Mustkunstietendused 19. sajandil 338
Hiromantia 342
Éliphas Lévi 346
Nõiajoogid 348
Rituaal ja maagia 350
Teosofia 354
Kuldse Koidiku Hermeetiline Ordu 356
Aleister Crowley 361
Taro 362

IX * TÄNAPÄEVA MAAGIA 367

Wicca 373
Gerald Gardner 376
Maagia nüüdiskultuuris 378
Dion Fortune 382
Kaosmaagia 384
Austin Osman Spare 386
Nüüdisaegne maagia 388

Lisalugemist ja tsitaatide loend 390
Maagiaga seotud kohad, mida külastada 392
Illustratsioonide loend 393
Register 397
Autori tänuavaldus 400

Magic Ceremonies.

Such were the magic rites, ceremonies and incantations, used by the

Sissejuhatus

Igas maailma kultuuris esineb mingis vormis maagiat. Rituaalide abil edukat jahti kindlustanud muistsetest šamaanidest kuni Harry Potteri ja Tolkieni võluriteni – kõik on olnud lummatud ideest, et maailmas eksisteerivad nähtamatud jõud, mida saab esoteerika, okultismi ja salateadmiste abil heal või halval eesmärgil ära kasutada.

Sõna „okultne” on tulnud ladina keelest, kus *occultus* tähendab varjatut, salajast. Okultismi aluseks on eeldus, et reaalse maailma kõrval eksisteerib ka teine, nähtamatu maailm ja neid kahte on võimalik ühendusse viia. Selleks on palju viise: rituaalid, amuletid, spiritistlikud seansid, suhtlemine surnutega (nekromantia), esoteerilised diagrammid, sümbolid, nõiajoogid, loitsud, manasõnad, ilmutused. Peidetud maailmaga ühendusse astujat ootab ees suurepärase tasu: võimalus vestelda surnuga, võita kellegi armastus, mõjutada oma saatust, hoida ära haigused või koguni mõista kõrgemaid asju.

Maagia võib pakkuda ka meelelahutust ja õpetusi. Kõikjal maailmas on rahvajutud ja müüdid täis armulointse, väljamõeldud olendeid, nähtamatuid jõude, võluväega esemeid ja kokkusattumusi, millele pole mõistuspärast seletust. Vanakreeka mütoloogias võitleb Odysseus ebamaiste koletistega ja laskub allmaailma, hiina eepilise loo „Teekond läände” peategelasel ahv Sün Wükōngil aga on maagiline rauast sau ning ta satub nõiutud majadesse ja maastikele. Kogumikust „Tuhat ja üks ööd” leiame võluesemeid täis koopa, ka kuningas Arthuri lood keerlevad maagiliste mõõkade, nõiutud losside, võlurite ja veidrate loitsude ümber. Inimesed tegelesid nõidumise ja mustkunstiga juba Vana-Egiptuses ja teaduse arengust hoolimata ei ole need tavad ka tänapäeval oma sära kaotanud.

Ülalpool on loetletud maagia erinevaid tüüpe. Lisaks nõidumisele on olemas nn primitiivne šamanism, mida iseloomustab füüsilisus: loitsude laulmine ja tantsimine mingil eesmärgil teatud kindlas kohas. Kuid maagial on ka keerukamaid vorme, näiteks palju intellektuaalsem ja rafineeritum hermetism. Kasutusel on must maagia, millega soovitakse kahju teha, ja valge maagia, mis taotleb head. On maagiaid, mille eesmärgiks on reaalse maailma mõjutamine – võlurid, nõiad, alkeemikud, kosmoloogid, šamaanid ja

*19. sajandi maagiline tseremoonia. Pildi allkiri (ei ole nähtav)
ütleb: „Muistsed teurgid kasutasid selliseid salajasi riitusi,
tseremooniaid ja loitsimisi, et lõhkuda laiali loomuliku
korra sidemed ja saavutada kohutav läbikäimine
vaimude maailmaga.”*

astrooloogid kasutavad füüsilise muutuse saavutamiseks varjatud maailma abi –, ja maagiaid, mis on suunatud enesetäiendamisele. Viimatimainitu näiteid võib leida nn lääne esoteerikast. Paljud erinevad ühendused ja üksikisikud vabamüürlastest kuni alkeemikuteni on omaks võtnud hermetismile ja astroloogiale tuginevad kombed ning see on osutunud märkimisväärselt paindlikuks ja kohandatavaks.

1. sajandi rooma ajaloolane Plinius Vanem oli üks esimesi, kes tõi välja maagia kohanemisvõime:

See [maagia] tekkis kõigepealt meditsiinis, selles ei kahtle keegi ... Siis ... lisati see kõigile religioonidele ... Lõpuks, et selle üldine mõjuvõim oleks täielik, ühendati see astroloogiaga; ei ole ühtegi inimest, kes ei põleks soovist saada teada oma saatuse poolt määratud tulevikku, või kes ei oleks valmis uskuma, et selle teadmise saavutamine on kindel, kui uurida taeva palet. Inimese meeled on kolmekordse sidemega nii kõvasti kütkes, maagia on saavutanud nii tohutu mõju, et ka tänasel päeval hoiab selle vägi suurt osa maailmast oma haardes ning valitseb kuningate kuningat Idas.

RELIGIOON JA MAAGIA

Maagia definitsioon ütleb, et see on katse mõjutada kellegi elu mingeid külgi (keskkonda, varandust, tervist jne), kasutades selleks meetodeid, mis ei põhine teadusel ja mis ei palu abi jumalalt. Teiste sõnadega on maagia katse mõista ja mõjutada maailma üleloomulike vahendite abil, otsimata abi palvetest või jumala sekkumisest. Viimane tunnus on väga tähtis, sest see eristab maagiat religioonist (kuigi isegi paganlikul ajal elanud Plinius nägi, et nende alused on otseselt seotud). Ja see on oluline, sest pealiskaudsel vaatlusel võib näida, et maagiaga seotud käitumisel on religioosne iseloom. Maagias on kesksel kohal rituaal, olgu selleks siis loitsusõnade lausumine, kasutatud vahendid või läbiviimise tähendusrikas kuupäev ja kellaägg. Aga kui religioon on eksoteeriline (kõigile määratud ja arusaadav), siis maagia on esoteeriline (ainult pühendatuile).

Ometi käivad maagia ja religioon tihti käsikäes ning maage ja nõidu võib kohata nii varajastes Babüloonia tekstides, piiblis, judaismis kui ka islamis. Isegi kõige varasemates religioonides oli võlurite staatus segane: kas nad on kunstnikud, õpetlased, preestrid,

ÜLEVAL *Lõuna-Alaska jupikite šamaani mask pidi kandja teisele tasandile viima.*
 KÕRVAL *Alkeemias kasutatakse maagiliste teadmiste edasiandmiseks veidraid kujutisi ja sümboleid. Sellel pildil, arvatavasti Nicolas Flameli (vt lk 186) sõnade kohaselt, otsivad mehed alkeemia „valget” (elavhõbedat) – see on keerulise alkeemilise protsessi allegooria.*

1774
1775
1776
1777
1778
1779
1780
1781
1782
1783
1784
1785
1786
1787
1788
1789
1790
1791
1792
1793
1794
1795
1796
1797
1798
1799
1800

Edisemans &
Magical Symbols
from
The Sovereign Manuscript
The Mason
1785

MANUSCRIPT NUMBER
56177
DATE
MS 1072

1785
1786
1787
1788
1789
1790
1791
1792
1793
1794
1795
1796
1797
1798
1799
1800

targad või petturid, jumala või saatana esindajad? Kreeklased, egiptlased ja roomlased elasid maailmas, kus tõelisuse ja fantaasia, jumaliku ja ilmaliku piir oli sageli hägus, ja nad võtsid maagia omaks, olgu siis silmamoonduse või vägevate tervendavate loitsude kujul. Kreeka ja hilisem rooma mütoloogia (tolleaegne toimiv uskumuste süsteem) tõstavad esile nii maagilise kui ka jumaliku väe, Vana-Egiptuses ei ole palvet ja maagiat sageli võimalik eristada.

Judaismi ja maagia suhe on teistsugune. Kuna see usund tunnistab vaid üht jumalat, on judaistidel raske mõõnda, et universumis võib väel olla ka teisi allikaid. Ometi on judaismi müstiline pool andnud kabala, mis on aluseks suurele osale läänemaailma maagilisest mõtlemisest.

Kristluses ja islamis peetakse maagiat aga väga kahtlaseks. Kristlus on enamasti püüdnud kummalist või võõrast vältida, kuid viiteid maagiale leidub piiblis. On arusaadav, et kuigi selliseid maagia vorme nagu nekromantia (surnutega suhtlemine) peetakse võimalikuks (ja tunnistatakse piiblis), on need siiski äärmiselt jumalavallatud ja seepärast keelatud. Imed, mis juhtuvad Jumala või pühaku sekku-mise abil, on vastuvõetavad, kuid muul viisil toimepandud maagiat tuleb karta.

Maagia ja religiooni erinevuse väljendamiseks on kasutatud mõistet *ex opere operato*, tõlkes „tehtud teost”. Kas rituaali läbiviija ootab, et selle tagajärg on sekkuva väe või rituaali enda väe tulemus? Viimasel juhul on tegemist maagiaga. 16. sajandi keskel, reformatsiooniaegses Euroopas, süüdistasid protestandid katoliiklasi uskumises, et sakramendid toimusid *ex opere operato* alusel ehk teiste sõnadega öeldes uskusid katoliiklased „maagilisi” sõnu ja rituaale, mitte eestpalvega Jumala poole pöördumist.

KEELE VÄGI

Kui pidada silmas seda, et tähtsamate religioonide mõjuvõimu aluseks on püha tekst, on huvitav märkida, et ka maagia on tihedalt kirjaga seotud. Sõna *grimoire*, mis tähendab loitsuraamatut, ja sõna *grammar* (grammatika) on tuletatud ühest ja samast vanaprantsuse

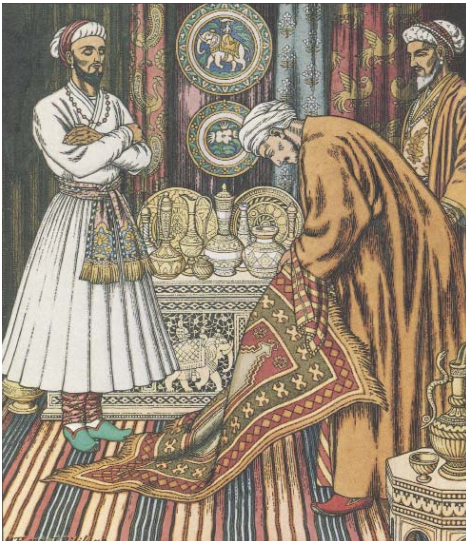
KÕRVAL 18. sajandi astroloogilisel diagrammil on „*Talismanid ja maagilised kujutised kakskümne kabeksandast Kuu majast jne*”.
ÜLEVAL *Prohvet Hesekieli nägemus vanas testamendis, üks juudi müstitsismi inspiratsiooniallikaid. Raffael, 16. sajand.*

sõnast ning egiptuse maagiajumal Thot oli ka kirjakunsti jumal. Sellist ühendamist võib sageli kohata ühiskondades, kus suurem osa rahvast oli kirjaoskamatu ja teadmised masside eest varjatud.

Alates 14. sajandist sai nõiaraamatute omamine sagedaseks jälitamise ja kohtumõistmise põhjuseks. 1319. aastal saadeti frantsiskaani munk Bernard Délicieux vanglasse selle eest, et tal oli raamat nekromantiast; sada aastat hiljem süüdistati koguni paavsti sarnase raamatu ostmises saratseenidelt, kes tundsid eksootiliste idamaade salatarkust. 14. sajandi inkviitorid meenutasid uue testamendi Apostlite tegude raamatut, kus Efesose (muistne linn tänapäeva Türgi edelaosas) nõiakunstiga tegelejad tõid vabatahtlikult oma raamatud kokku ja põletasid need kõigi silme all ära.

Ajaloo paradoksina tärkas keskaegses Euroopas taas huvi alkeemia vastu: kuidas

muuta tavalisi metalle väärismetallideks, mis oli selges vastuolus looduse seadustega. See (mõnikord allegooriline) protsess pani alates 15. sajandist huvi okultismi vastu plahvatuslikult kasvama, õitseng jätkus renessansiajal ning tõi omakorda kaasa vabamüürluse ja roosiristluse.

Maagia ajaloost, eriti läänemaailmas, on raske rääkida „Hermeticat” puudutamata. See 2.–4. sajandi Egiptuseni jälgitavate esoteeriliste tekstide kogumik koosneb dialoogidest, mis olid peaaegu alati seotud Hermes Trismegistose ehk kolmekordselt suure Hermesega. Dialoogid käsitlevad jumalikkuse olemust ja universumi korda, kuid puudutavad ka selliseid teemasid nagu alkeemia. Need moodustavad „paljastatud” teadmise kogu – tarkuse, mis on salajane ja enamiku inimeste eest varjatud. Selle keskmeks on „Corpus Hermeticum”, mille Marsilio Ficino 15. sajandi lõpus kreeka keelest ladina keelde tõlkis.

Nagu eespool mainitud, toidab hermetism otseselt lääne esoteerikat, mis on erinevate mõtteviiside kogum. Lääne esoterismi uurija Antoine Faivre on toonud välja esoteerilise mõtteviisi kuus põhitunnust:

- ★ Vastavus: universumis on kõik vastastikku seotud nagu mikrokosmose-makrokosmose idees või hermetistide ütluses „nagu üleval, nõnda ka all”.
- ★ Elav loodus: loodus tervikuna on kui elav olend, mis jagab ühist elujõudu.

ÜLEVAL *Maagiline vaip kogumikust „Tuhat ja üks ööd”.*
Euroopas oli maagia sageli seotud eksootiliste idamaadega.
 KÕRVAL *India ennustaja räägib kliendile tema tulevikust.*

Die fünfzigste Hand

- ✪ Kujutus ja meditatsioonid: rituaalid, sümbolid ja vahendavad vaimud võivad ühendada erinevaid maailmu ja reaalsuse tasandeid.
- ✪ Transmutatsiooni kogemus: esoteerikasse pühendatud teevad läbi põhjaliku muutumise ja uuestisünni, peamiselt spirituaalse muundumise tähenduses.
- ✪ Ühildumise praktika: kõik religioonid ja uskumused ehk vaimsed traditsioonid on saanud alguse ühest ürgprintsibist ja selle printsibi mõistmine lähendab erinevaid uskumuste süsteeme.
- ✪ Ülekanne: okultsed teadmised antakse edasi õpetajalt õpilasele, sageli sissepühitsemise (initsiatsiooni) abil.

TEADUS MAAGIA VASTU

Maagia ajalugu on teatud mõttes kergeusklikkuse ajalugu. Valgustusajastul – 17. ja 18. sajandil – esitas arenev rationalism maagia okultistlikule harule väljakutse ja selle asendasid osaliselt kergemad, ajaviiteks mõeldud etendused, silmamoondus ja mustkunst. Maagia näis taltuvat ja muutus seltskondlikuks meelelahutuseks.

Mõjukas antropoloog James George Frazer arutles, et primitiivne maagia võib loomulikult viisil areneda religiooniks, kuni sellest saab lõpuks teadus. Maagia ja teaduse suhe on kummaline. Muistsed mesopotaamlased ja egiptlased uskusid, et haigusi saab ravida loitsudega, nende jaoks oli maagia nii teadus kui ka kunst. Okultismiga kokku puutunud Sir Isaac Newtoni viis kimbatusse näiline eemalt toimimine, nii uuris ta gravitatsiooni, eeldades, et see on teatud mõttes maagiline.

Newton oli ka innukas alkeemik; alkeemiaga tegelesid paljud tema kaasaegsed. Üks neist, jesuiidi preester Athanasius Kircher, vaimustus poolmaagilistest automaatidest ja maagilistest ehitistest, nagu Saalomoni tempel. Palju hiljem sai ulmekirjanik Arthur C. Clarke kuulsaks tähelepanekuga, et iga piisavalt arenenud tehnoloogia on maagiast eristamatu. Kurikuulsa inglise okultisti Aleister Crowley jaoks oli maagia „iseenda ja oma olude mõistmise teadus”. Selline selgitus aitab okultismi mõista palju kaasaegsemal tasemel – see toob

ÜLEVAL *Kabalistlike märkide ja sigil'itega kaetud käe kujutis, 18. sajand.*
 KÕRVAL *Goya kõhedust ja rahutust tekitav maal lendavatest nõidadest on loodud siis, kui valgustusaeg andis 19. sajandi alguses teed tumedamatele teemadele.*

kasu pigem isiklikule arengule, kui mõjutab füüsilist maailma. Siia sobib hästi ka Frazeri tsitaat: „Maagia on alati kunst, mitte kunagi teadus; [võluri] arenemata mõistuses puudub tõelise teaduse idee.”

Valgustusajastu lõpus algas romantismi ja gooti romaani tõus, mis vallandas uue kire nekromantia, üleloomulikkuse ja kahe maailma piiri vastu. See pani inimesi huvi tundma, mis ajendab kedagi maagiaga tegelema. Nii Sigmund Freud kui ka Carl Gustav Jung olid huvitatud maagiast kui ühest inimpsüühika tahust. Šveitsi psühholoogi Jungi paelus eriliselt spirituaalsus ja ta avaldas 1944. aastal teose „Psühholoogia ja alkeemia”, kus tõmbas paralleele alkeemiliste sümbolite ja psühhoanalüütiliste protsesside vahel.

Pärast Jungi surma avaldatud „Punases raamatus”, milles autor vaatleb oma siseelu, on väide, et maagia on kooskõlas irratsionaalsusega mis ei muuda seda seepärast veel kasutuks.

Freud, kes töötas mõnda aega koos Jungiga, nägi maagilises mõtlemises psühhooosi vormi ja kirjeldas, kuidas maagiaga tegelejad püüsid oma tahet maailmale üle kanda. Oma „Sissejuhatavates loengutes psühhoanalüüsi” (1922) väidab Freud: „Sõnad ja maagia olid alguses üks ja sama asi ning veel tänagi on sõnad säilitanud suure osa oma maagilisest väest.”

SISEMINE RÄNNAK

Tänapäeval kirjeldatakse maagiat sageli sisemise rännakuna, rõhutades, et vaimne muutumine on tähtsam kui füüsiline. Alkeemia on üks teadvuse erinevaid tasandeid läbivaid mõtteviise. Kas maagial *peab olema* füüsiline mõju? Üks maagia mõttesuund usub, et selle vägi ei ole mitte väliste muutuste tekitamises, vaid sisemiste muutuste mõjutamises. Nüüdisaegsed maagiaga tegelejad viitavad võrdse tõenäosusega nii Jungile kui ka „Hermeticale” ning nende põhiliste töövahendite hulka kuuluvad hüpnoos, transs ja kristallkuuli või mõne muu peegeldava eseme abil tuleviku ennustamine. Maagia võib olla osa inimkonna võitlusest surelikkuse vastu, eriti just sageli keelatud nekromantia – praktika, mida õed Foxid 19. sajandi keskel väidetavalt oma seanssidel kasutasid.

Millegi teistsuguse, minavälise lummus on kahtlemata osa maagia veetlusest. Nagu koletised, nii paistab ka maagia sageli millegi võimsamana, mis asub kaugetes ja kättesaamatutes kohtades. Vana-Kreeka ajaloolane Herodotos kirjeldas väga detailselt kaugetes paikades elanud barbaarseid inimesi, Plinius aga uskus, et maagia mõeldi välja

ÜLEVAL *Kuulus teadlane Sir Isaac Newton oli ka kirglik okultist, kellel oli suur maagiategemaline raamatukogu.*
KÕRVAL *„Hinge puu” diagramm esitleb füüsilise ja metafüüsilise maailma seoseid.*

Richardson,
John & W.
29. Cornhill,
London.

A. de Paro d'Hermès

MAGIE CELESTE

CHIROMANCIE

Pärsias, päris Rooma impeeriumi piiril. 14. sajandil tõid ristirüütlid kreeka, egiptuse ja heebrea keeles kirja pandud okultsed tekstid Lähis-Idast Euroopasse, kuid tõuke maagia taassünniks andsid just müstilised tekstid, mille Ficino kreeka keelest ladina keelde tõlkis.

19. sajandil taaslustus Euroopas ja Põhja-Ameerikas okultism, siis tekkisid sellised rühmitused nagu Kuldse Koidiku Hermeetiline Ordu. Vaadates pilte ordu liikmetest, kes kinnitasid toetumist Vana-Egiptuse riitustele, võib nende ähmaselt pöörasest riietusest järeldada, et huvis maagia vastu mängis tähtsat rolli ka „teistsugusus”. Nende mõtteviis oli segu kabalast, India filosoofiast, hermetismist, roosiristlusest, kesk- ja renessansiaegsest rituaalsest maagiast ja alkeemiast.

Siin raamatus on maagiat käsitletud kronoloogiliselt ja sellel on kaks põhjust. Esiteks, peaaegu kogu maagia vaatab tagasi mineviku poole, toetudes varasematele traditsioonidele (isegi kui need traditsioonid on välja mõeldud). Seega võimaldab kronoloogiline järjestus palju selgemalt näha, kuidas erinevad traditsioonid on üksteisega seotud. Teiseks, ühiskonna suhtumine maagiasse on aja jooksul märkimisväärselt muutunud, sõltudes sageli mingi kultuuri valdavast religioonist või filosoofiast. Kronoloogiline lähenemine lubab selliseid muutusi paremini vaadelda.

Kuid kronoloogilisse lähenemisse on põimitud erinevaid niite, mis vaatlevad kultuurideüleseid ideid ja suundi: alkeemiat, maagilisi olendeid, maagia mõju kirjandusele ning loitsude ja manasõnade rolli. Nii saab maailma erinevad maagianiidid kokku sõlmida. Raamatut täiendavad mitmed maagia ajaloo võtmekujude elulood.

Kui James George Frazer, kes uskus, et inimkond liigub maagialt religioonile ja sealt edasi teadusele, veel elaks, oleks ta ilmselt pettunud. Tänapäeva järjest teaduspõhisemas ja saladusi paljastavas maailmas on maagia populaarsem kui kunagi varem. Usk maagiasse tundub olevat inimloomuse oluline joon ja idee salapärestest jõududest, mida õigel kasutamisel võib nii hea kui halva eesmärgi saavutamiseks rakendada, on laialt levinud. Esimestest ürgaegsetest rituaalidest kuni kõige suurejoonelisema nüüdisaegse mustkunstini, kaosmaagia puhastavate rituaalide või *wicca* nõiakunstini sisendab maagia kõigi oma vormidega igasse kultuuri kas lootust või hirmu, või lahutab hoopis meelt.

Maagia on inimeste elus olulise koha saavutanud, seda näitab ka 19. sajandi Prantsuse „maagiline” mäng, mis peegeldab järjest kasvavat huvi ennustamise ja spirituaalsuse vastu.